

BAKONYI ISTVÁN

*Vissza a vershez*Takács Imre: *Jótékony kaszabolás*

1990. Nem akármilyen esztendő ez a magyar világban. Talán nincs szükség itt történelmi-társadalmi-politikai elemzésre, csupán jeleznünk kell ennek az évnek jelentőségét. Főként azokat a vonatkozásokat, amelyek a kultúrával, az irodalommal összefüggenek. Tudjuk ugyanis, hogy – miként oly sokszor a magyar történetben – ezúttal is kiemelt szerepet játszottak a rendszerváltásnak vagy rendszerváltozásnak nevezett páratlan fordulatban a szellem emberei, s köztük talán az első helyen az írók. Többen közéleti, politikai, sőt, párt-szerepet is vállaltak a nyolcvanas évek végén. S egy érdekes vonás: a korábban kevésbé látszó ellenzéki megosztottság után, az új világban a létező szocializmus lebontásáért küzdő erők gyorsan megosztottá váltak, s egymás ellen feszültek. Mindez természetesen sok emberi válságot, barátságok megszűnését hozta azt követően, hogy megszűnt a közös ellenfél.

A mélyben lappangó feszültségek bemutatásáért Takács Imre verseivel, prózáival igen sokat tett. Ő azok közé tartozik, akik közvetlen politikai szerepet nem vállaltak (eltérően például Göncz Árpádtól, Csoóri Sándortól, Csurka Istvántól vagy éppen Eörsi Istvántól és Konrád Györgytől), ám írásaival, megszólalásaival kétségtelenül a rendszerváltók közé sorolhatjuk. Személyes sorsának sajátossága, ha nem is tragédiája, hogy az új világban már csak rövid ideig vehetett részt, hiszen elhatalmasodó betegsége a végleges elmagányosodáshoz vezetett. S visszatérve az évre: érdekesség, hogy éppen 1990-ben jelent meg élete utolsó verseskötete, a *Jótékony kaszabolás*. (Kiadója a Szépirodalmi Könyvkiadó, felelős szerkesztője újra Győri János.) Sajátosan szerkesztett könyv: a cikluscímek többsége évszám, 1984-től 1990-ig. Az egyetlen kivétel az első: *Előzék* a címe. Mindezek a tények hangsúlyozzák egy sajátos lírai krónika lehetőségét, bár Takács Imre egyébként is sokszor dátumozta verseit.

Persze ezeknél fontosabb a belső tartalom, amivel kapcsolatban a költő a fülszövegben sajátos gondolatokat fogalmaz meg: „A költészet a legnagyobb színészkedés. Azzal a céllal, hogy hagyjuk a magunk kínját, a közérdekűvel foglalkozunk. Legfeljebb a közérdekűt a magunk kínjának is álcázhatjuk. Széptanilag így hitelesebb a dolog. Bár az együgyűeket megteveszti. Ady leírta a sírását is, mert szégyellte, már csak azért is nem szégyellte, mert nem biztos, hogy a valódi sírását írta le. Leírta azt a sírást, ami fölhallatszott a költészetbe.” Láthatjuk, hogy még egy ilyen röpké szöveg is alkalmat ad Takács számára, hogy kitarulkozzon, hogy a költőszereppel kapcsolatos nézeteit bemutassa. Ahogy a költőtárs Péntek Imre látja a kötetrel kapcsolatban: a félreszorítottság az egyik oka az újabb önvizsgálatnak, és jó alkalom erre a pályán való sajátos végigtekintés, a kimaradt művek begyűjtése, számbavétele. Az írás megszületésekor persze P. I. még nem tudhatta, hogy ezek után alig lesz már idő lírai számvetésre... Ám kétségtelen, hogy az 1990-es kötet afféle összegzés és elmozdulás is. Elmozdulás a végső igazságok felé, ám nem különösebben látványos fordulattal. Sokkal inkább a folytonos megújulás igényével.

Az *Előzék* című első ciklusban négy korábban született vers található. Pontosan nem tudni, hogy eddig miért maradtak ki a könyvekből. Esztétikai vagy más okokból? Kettő

közülük 1956-os, de nem őszi, a másik kettő a nyolcvanas éveke elejéről való. A nyitó vers a *Tinódi idézése*. 1956 januárjában idézi meg négyszáz esztendő távolából „édes barátját”, költőelődjét. Természetesen nem hiányzik a két kor összevetése sem a műből: „Kard és lant van a címereden, enyémen csak egy rossz töltőtoll. // Rozsda borítja azt is. Homokkal sikáljam ragyogóra? / Modern világ, modern szellem útjain köszörülöm, / megírhassam a hitszegő várkapitányok gyalázatát, / a krónikát az állhatatos győzőkről, mint te tetted.” Gondolhatunk közben az értékek devalválódására, vesztére, hiszen a kard és a lant rossz töltőtollá változott az idők folyamán. S persze könnyű észrevennünk a „hitszegő várkapitányok gyalázatát”, s mindeközben sírja vissza a költő a régi időket, s vágyik Tinódi társaságára. A „véremlen tán még írva vagyon, hogyan kell magyarnak táncot járni” – féle befejezés pedig kétségtelenül számos képzettársításra adhat alkalmat.

A néhány hónappal később megírt *Albérlet* pedig még egyértelműbben szól a jelenről. Van ennek a versnek egy kulcssora: „Mert én nem vagyok itthon.” Egyértelmű, hogy a hiány, az otthontalanság, az álmok megvalósíthatatlansága áll a vers fókuszában, miközben remekül jeleníti meg Takács a hangulatot, tágabb értelemben az ún. közérzetet. Az egyik jelentéssík nyilvánvalóan a hétköznapi létezéshez kötődik, ám egyértelmű, hogy a tágabb síkok ugyancsak jelen vannak. Az „ifjúságunk hazátlanságba béklyózott, leláncolt kor...” felismerése már idejekorán jelzi, hogy a költő a nagy kiábrándulások nemzedékéhez tartozik, s innen jól látható később pokoljárásainak egyik indítéka is. Ha szándékos, ha nem, mindenképpen jelzésértékű, hogy éppen ebben az új kötetben lehetnek nyitóversek ezek a művek. Aztán kimondja a vágyat is: „...végre hadd legyek itthon.” Ez a kívánság egyszerre vonatkozik a magánéletre, a „kicsi asszony” nyújtotta harmóniára, de hasonlóképpen a tágabb hazára is. S miként tudjuk: később egyik szférában sem sikerült megtalálni végleg a harmóniát. Joggal mondja Hell István az *Előzék*ről: „...még a négy verset tartalmazó Előzék is hiteles...”

Hozzátehetjük: mitől ne lenne hiteles?... Érdekes ugyanakkor, hogy például Ágh István mást vesz észre: „Ha az '56-os *Albérlet* című versből érezhető is az országos bajokkal való általánosítás, mégis csak személyes panasz, egzisztenciális küzdelem, a vidéki városlakó otthontalansága albérletében.” Bármennyire is tiszteletet érdemel a jeles költőtárs véleménye, azt gondolom, hogy az arányok ettől némiképp különböznek az *Albérlet*ben. A másik két „előzések” vers (*Egy szobrász barátomnak*, *Egy röpgyűlés*) kevésbé súlyos, bár kétségkívül váltható verskísérlet.

S ezt követik azok a ciklusok, amelyek hét esztendő lírai krónikájának is felfoghatók, hiszen 1984 és 1990 között születtek az itt található versek. Abban az időben, amelyben alapjaiban megváltozott szinte minden Magyarországon, amikor a költő belső életében és a külvilágban egyaránt olyan folyamatok zajlottak le, amelyek visszafordíthatatlannak bizonyultak. Akár pozitív, akár negatív értelemben. Ez az a korszak, amelyben meginogtak a régen értéknek hitt dolgok, s helyüket egy sereg új érték váltotta föl. Ebben a folyamatban az irodalom is megtette a magáét, s ebben a közegben Takács Imre szerepe is fölértékelődött. S micsoda erőteljes az első hangütés! „A holtakat elvitték innen, / hogy meg ne bűdösödjünk. / Kíméletesek voltak hozzánk a hóhérok. / A holtakat elvitték innen, / hogy meg ne bűdösödjünk. / Kíméletesek voltak hozzánk a hóhérok” (*Ezerszerzés*). Dühök és keservek, indulatok és szomorúságok húzódnak meg a háttérben, s a feszült sorok pontosan tükrözik azt a drámát, ami jellemzője ekkor világunknak. Az eltiport szabadsággal, a könnyű kis megalkuvások elvtelenségeivel, a túlélés ösztöneivel és szegyeineivel. S ha közelebbről az irodalmi életre gondolunk, ez az a korszak, amelyben ugyan sok mindent szabad, de ha kell, betiltanak egy-egy folyóiratot, szilenciumra ítélnek egy-egy író vagy költőt, meghurcolják a gondolatot is. Takács Imre dühének, keserves hangjának ez is

a háttérben lehet. Nem véletlen, a *Golyózó aggastyánok* meg egy írószövetségi választmányi ülés margójára készült, hiszen akkoriban költőnk a szövetség munkájában is aktívan részt vett. S miként tudjuk, a Magyar Írószövetség – hasonlóan az 1956 előtti állapotokhoz – a nyolcvanas években az ellenzéki szellemiség egyik fontos központja volt, s ebbe az is beletartozott, hogy a hatalom megpróbált mindenféle retorzióval válaszolni, hol sikerrel, hol kevésbé sikeresen.

Takács Imre ekkori lírája gyakran megfogalmaz ilyesfajta indulatokat. Találó Péntek Imre megjegyzése a „törvény csalóival” kapcsolatba, akikre Takács „profétai haragja [...] zúdul, s ebben látja a közelmúlt tragédiáját”. Természetesen továbbra is hű lírai, esztétikai eszményeihez, s ugyanígy folytatódik példás önvizsgálata, önelemzése. S így ér véget az 1984-es ciklus: „Megérdemeltem a büntetést? – / hősiességem pályadíja / a hősiességet követelő / magány, egyedülvalóság és árvaság” (*Nyitva felejtett ember*). S ebben szerepet játszik a „kíméletes hóhérok” jelenléte, de az is, hogy az egyén szintén gyilkolta magát, s óhatatlanul is hozzájárult eme állapot kialakulásához. Ez a kettősség okozta a költő személyes tragédiáját, ami ugyanakkor a végső elhallgatásig kétségtelenül költészetének fő élesztője is lehetett. S íme egy paradoxon: „A legölőbb méreggel / gyógyítom magam, / a magánnyal” – írja 1985 januárjában a *Nem ültem vasdobozba* befejezésében.

Ebből a verseskötetből sem hiányoznak az életmű szokásos, nagy ívű darabjai. Közülük kiemelt hely illeti meg az *Orémuszt, Könyörögjünk!* alcímmel. Jeles gondolatok egész sorát tartalmazza ez a mű, megint a belső küzdelem erejével. Az előbb jelzett magányérzés bővebb kifejtésével kezdődik a szöveg, a „nem sikerült” a kulcsfogalom ezúttal. Józanul néz szembe a tényekkel, fájdalma nagy. „Kimaradtam a bolyból, a halottak közül, az élők közül; / aranysárga kartonból ollóval kerekíttem a napkorongot / ezermillió kicsinyítéssel...” A totális magány és totális „kimaradás” fájó fölismerése vezérli gondolatait. Ideillik Román Károly egyik pontos észrevétele: „Takács életműve végső soron nem más, mint a dúlt hitek káromkodásból épített katedrális. Egész költészetével azok ellen beszélt, »akik csak szemet hunyva képesek eltérni a jót« (*Orémusz*).” A költőt barátként és tudós tanárként is alaposan ismerő szerző helyesen utal egyben a Nagy Lászlóhoz fűződő szellemi rokonságra is, miközben kiragadja a vers talán leginkábbközponti gondolatát. Egyéb-ként itt szól a „törvénszegők” ellen a költő, s miattuk olyan rossz a közérzete. És itt kulcssor a következő: „Csak egy utat járhattam végig.” S közben szembeszáll kételyeivel, a hitetlenséggel, a gyásszal, a legmegrázóbb belső harcokkal. Teszi ezt szabad versáradással, nyelvileg nyersen, néhol már-már szemérmetlenül. S a végén ott a föloldás lehetősége, mozzanata: „Röppenjetez föl, végső pillanatok / az atomtöltetekkel golyózók pince-paradicsoma fölé! – / hogy a Földet örökösen télvégi, pállott hidegétől, / flórátlan és faunátlan sivárságtól megóvjátok!”

Az *Orémusz*hoz hasonló nagyságú versvállalkozás a *Rámkötelezett szabadság*, „a haza jelképes visszafoglalásának” hosszúverse. 1985 júniusában a költő érzi a „szabad és kötelező” mozzanat fontosságát, érezvén, hogy lesz ez még égetőbb gond is... Ez a mű az akkor a hatvanadik éve felé közeledő költő újabb nagy számbavétele. „Szabad és kötelező visszafoglalni a hazámat, / hosszú a nyári napom májustól augusztusig. / A lekvárok forró és gőzpacmasos / pőfögésétől a beszáradásuk idejéig. / Anyámmal a paradicsomot aprítom a fazékba, / fejtem a borsót, szeletem a zöldpaprikát, / kotrom az újkrumplit, a babot szedem. / Mit akartok ti a munkásosztállyal és a szegényparasztsággal énelennem?” Az élet apró mozzanataiból áll össze a haza képe, a szegénység és a gazdagság ismertetőjegyei jelennek meg egymás mellett, a hátköznapiság költőietlensége épp úgy jelen van, mint az indulatos kérdés. S hasonlóképpen a gondolatiság és az érzékiség. A megemelt és a nyers nyelvezet. Román Károly szerint: „Nem véletlen, hogy annyi bánat, szomorúság, fájdalom,

büntudat, gyónás – Pilinszkyt kivéve – talán egyik kortársának a költészetében sincs, mint az övében. És a sorsát is megérezte, előre látta, mondhatnám, megjósolta, ha hinnék még a költők jóstehetségében. De inkább azt mondom: ismerte magát, tudta, hogy egyszer majd elhallgat, ha már mindent kiénekelte magából, s a többi az idő dolga lesz.” Igen, gyónás ez is, hogy csak az egyik, Román által fölsorolt fogalmat ragadjuk most ki a szövegből. S talán a költők jóstehetségében is lehet hinni még...

Természetesen nemcsak az ilyen nagy vállalkozások alkalmasak a folyamatos vizsgálatra, hanem akár a miniatűrök is. Abból sincs hiány a *Jótekonny kaszabolásban*. Közben számol a legvégső nagy kérdésekkel is, például a *Közeledés a halálhoz* című versben. A „télbe érkezett” ember szólal meg itt, aki aztán keserűen teszi föl a kérdést: „Minek is avatkoztam én az istenek dolgaiba?” Hangütése emlékeztet a „mindent másoknak remélő” József Attila híres búcsúzására, amelyben ugyancsak megjelenik a négy évszak, miként itt is. Takács Imre ugyanakkor nem próbál könnyet fakasztani; józanul és keményen néz szembe a tényekkel. Hiszen tudjuk: egész életművére ez a józan és kemény szembenézés (is) a jellemző. Nem kendőzi el azt sem, hogy a pusztulás folyamatának döntő oka az önpusztítás. A *Diagnózisomban* írja: „...gyilkolod magad az alkohollal, a nikotinnal, / a kétségbeesettséggel, a magánnyal”. Pedig egyebek között ez az a korszak, amelynek esztendeiben – bár némiképp kiszorulva a nagy országos folyamatokból – környezete számára meg tudja teremteni a közösségi lét feltételeit. Székesfehérváron, mint az írócsoport titkára, lelkesen szervezi a helyi életet, s egy tízemeletes panelház alagsorában, a csoport helyiségében rendszeres összejövetelekre hívja a város, a megye íróit, költőit. Közöttük pl. Kalász Márton, Bódás Jánost, Sobor Antalt, Szikra Jánost, Tódor Jánost, Álmos Istvánt, Neményi Lászlót és számos fiatait. Közülük például László Zsolt mindmáig hűségesen őrizi a Takácstól kapott szellemi örökséget. Ám azt sem feledhetjük, hogy amikor már élete utolsó szakaszához érkezik, egy másik fiatal költő, Szegedi Kovács György lesz az, aki a leghűségesebben látogatja a beteg poétát a szociális otthonban. Visszatérve a nyolcvanas évekre: Takács tevékeny központja a fehérvári irodalmi életnek, s tegyük hozzá, hogy akkor még folyóirat és irodalmi társaság nélkül. (Amikor 1988-ban újjáalakulhat a Vörösmarty Társaság, 1990-ben pedig megszületik az *Argus*, mindkét közösségben otthonra lel, bár – sajnos – nem sok időre.) Mindezek ellenére leginkább a versekből derül ki az, amiről persze sokszor beszélt az ilyen összejöveteleken is: nemzedéke és saját poklairól, önpusztításáról, a kor vétkeiről. Az 1956 utáni korszak tragikumáról.

Van erő benne a talpraálláshoz is, hiszen például a *Föl kell ébredni...* erre figyelmeztet. „Föl kell ébredni immár ebből az évtizedes ájulatból! – / de józanul el tudja-e magát viselni annyi ember?” Ám rögtön ott a kétely is, a bizonytalanság mozzanata. Zaklatott világképéből, a pontosan meghatározható menedék hiányából is következik ez a belső dráma, az örök kétségek sora. Ennek az állapotnak hű tükre *A konyhán ülök*, amit Péntek Imre egyenesen „a mélypont egyik mulattatóan rémséges darabjának” nevez.

S valóban az. „Ablak nem nyílik innen a jövő pástjaira...” A bekerített lét groteszk ábrázolása ez, a szoba koporsó, a konyha legalább alkalmas arra, hogy üljön benne az ember... Túlzottan nem emelkedett az a hang, s megvan az önisméltés veszélye is. Kérdés, hogy lehet-e mindezt még fokozni. Aligha, ám egy újabb hosszúvers, az *Aszinkron* kétségkívül új utat is jelöl amellet, hogy legtöbb pontján inkább megerősíti a korábbiakat. (Ezzel a verssel búcsúzik a költő 1985-től.) Bajos lenne műfajilag pontosan meghatározni ezt a szöveget. A korábbi nagy művek magasát nem éri el, inkább foszlányok, jegyzetek, szabad asszociációk halmaza. Tehát nemcsak az emberi, erkölcsi küzdelemnek vagyunk tanúi, hanem az esztétikainak is. S ebben a küzdelemben sem csak győzelmek vannak. Van viszont örök kísérlet, van önmegújító szándék.

S ha már a kísérlet fogalma idekerült, idézzük Hell István egyik, ide vonatkozó észrevételét. „Csak a tömbökben gondolkodó irodalmi közvélemény hiheti komolyan, hogy a „népi” gyökerű költészet idegenkednék a kísérletező hajlamtól – éppen ellenkezőleg! –, s hogy csupán a hagyomány, a bevált és konzervatív erejű attitűd-életérzés otthonos terepe lehetne...” Tehát a korszerű népiséget látja megvalósulni Takács Imre életművében Hell István, s ez igen fontos észrevétel, persze azok után, hogy vitathatatlan az elődök és kortársak hasonló irányú mozgása is. Hiszen egyértelmű, hogy Juhász Ferenc, Nagy László vagy Csoóri Sándor számára alapérték a kísérlet! S Takács Imre számára is. S ha játszunk a szóval, akkor meg ide kívánczik a *Búcsúzásom ismételt kísérlete* is, persze ez nem művészi kísérletre vonatkozik. Ám ebben a versben visszatál Takács a primér költészethez, annak megemelt nyelvezetéhez. Ilyen megkapó sorokkal: „Sírtam a megboldogult Sas-Madár-Halott helyett, / hogy az ő por-tiszta poraihoz a könny ne érjen.” Megint a búcsú és a siratás mozzanata csalja ki ezt a színtiszta lírát, ezt a rangos versbeszédet. S az 1986-os versekben egyre gyakrabban találkozunk ilyen értékekkel. A sokadik megújulás biztató jeleivel. Találkozunk a nála meglehetősen ritka dalformával is, miközben kifejezi gyermeki vágyát: Jó ember szeretnék lenni, s közben emléket állít a „régii jó versfaragóknak”. „Jó ember szeretnék lenni, / akarok is már az lenni. / És aki jót tesz jó által: / megérdemel egy pohárral.” Más kérdés, hogy azt látja az olvasó, hogy a költő itt szerepet vesz föl, a régii jó versfaragók szerepét, s nem mélyed el saját bajaiban. Ám kétségtelenül üde színfolt ez a mű a kötet egészében és a pályán.

Hasonlóképpen „megajándékozta” önmagát és olvasóját *Születésnapra* című versével 1986. augusztus 31-én, pontosan hatvanéves korában. Játékosság és fanyar látásmód keveredik benne, előbb így: „Hatvan éve, hogy szült anyám; / most hatvan éve, délután...”. Majd így: „Szültem magamat újra én is, / fájtam magamnak, folyt a vér is.” Az ünnep kissé beárnyékolódik, ám mindebben nincs semmi rendkívüli. Hiszen sokadik születésnapján nem pusztán a felhőtlen öröm hálózza be az embert... Fontos viszont számára a hazatalálás, ami a néhány hónappal későbbi *Hazatalálási kísérlet* központi gondolata. Itt-ott könnyedebbé válik a hangnem és a nyelv, mintha megszabadulna a költő sok régi feszültségtől, és keresne valamiféle új költői utat és új szerepet. Ez utóbbinak egyik példája a következő esztendő nagy kísérlete, a *Császári vallomások*. Műfaji gazdagság jellemzi ezt az írást: a versbe oltott próza épp úgy benne van, mint egy képvers és számos egyéb próbálkozás. Múltbéli és jelenkori életrajzi mozzanatokra épül a szerkezete, s itt találjuk a festőbarát, Ujházi Péter híres mondatát, amit a költő gazos pákozdi kertje láttán mondott: „Mi minden tönkremehet egy kapált kertben!” S néhány strófával alább így ír Takács: „Szabadság mint szabálytalanság. / Szabálytalanság mint szabadság. / Mintának nem jó, tudom, / de jelképnek jó az én kertem a Páskomban.” S kitágható a gondolat, hiszen az életmű egészében is fontos fogalom mind a szabadság, mind a szabálytalanság. S fordítva is igaz: a szabadság hiánya sem ritka szereplő, mint ahogy a szabályosságra, a rendre is törekszik a költő. Mind lírai, mind „életes” értelemben.

És 1987-ben arra is van ereje, hogy a XX. századi történelem legsúlyosabb kérdésével számoljon. Végleges leszámolásában a lírikus őszinteségével és kendőzetlenségével néz szembe a kor két legnagyobb zsarnokával, Hitlerrel és Sztálinnal. Közben emlegeti Nagy Sándort és Napóleont is a régmúlt idők diktátorai közül. A német és a szovjet birodalom vezetői közé ugyan nem tesz egyenlőségjelet, ám mindenképpen együvé tartozóknak láttatja őket. „...ez a két személy engem / egyformán vérig sértett, mert becsapott, és volt mind a kettő / milliók elpusztítóinak a parancsnoka”. Történelmileg is pontos ez a minősítés, s ez még akkor történik meg, amikor azért sokan kényesen ügyeltek ez ilyesfajta azonosságok elhallgatására... Hiszen tudjuk, nem gondolta (és gondolja) mindenki úgy,

hogy „döntetlen” a két zsarnok szörnyű mérkőzése, hogy mindkét diktatúra hasonló előjellel próbált pusztítani. A költő erkölcsi és valóságérzéke azonban rendkívül meggyőző és igazságra törő. Számára ekkor már egyértelmű, hogy a barna vagy vörös színű örület egyaránt ember- és emberiségellenes. Tegyük hozzá, hogy ezeket a sorokat akkor írja le, amikor már megvannak az új világ jelei, amikor már a Szovjetunió a „glasznosztj” és a „peresztrojka” korszakába jutott Gorbacsov idején. Ez az az idő, amely egyértelműen előkészíti Közép- és Kelet-Európa történelmi változásait. Erre reagál Takács Imre is, hol burkoltan, a költészet rejtjeles nyelvén, hol pedig szinte publicisztikai nyíltsággal és nyereszben. Másutt beleborzong a bűnös világ bűneibe, és pórén írja le a tragikumot. „Kinek az üzlete iránt énekelünk / fölvirágozott pullmankocsikban, / most hova indulunk győzni...? / ...hogyan összekeveredjen a baba kaucsukteste a babácska / égett és összezsugorodott holttestével...” (*Borzongásos*). Megérintik a születő új világ élményei, ám már ideje korán sejti az új veszélyeket.

Időnként megszólítja jeles kortársait, közöttük például Esterházy Pétert. Sajátos módon, hiszen a kötet címét is adó versben az író egyik „alteregójának”, Csokonai Lilinek, a másik, erre felelő versben, a *Kártékony kaszabolás*ban pedig magának az írónak szól az ajánlás. Fontos dolgokról szól ezúttal is, hiszen az első szöveg kezdőmondata: „Mindennap lekaszabolom a haláloamat...” A másiké viszont: „Naponta lekaszabolom én magamat...” Kettősség, összetettség, belső küzdelem – mondhatjuk. Az egyik oldalon ott a győzelem esélye, a másikon viszont a vereségé. Így múlnak a költő napjai, hónapjai, évei a nyolcvanas évek második felében is, miközben egyre intenzívebben figyel a külvilág változásaira. Ám úgy, hogy egy percig sem feledtetni: a belső változások még fontosabbak az ember számára. Az ember számára, aki egy helyütt így ír: „A Halál: Rend. A befejezettség: Tisztázat” (*Az öreg cserépkályhás emlékére*). Íme, egy újabb leltárkészítés, egy újabb önelszámolás. Az ilyen versekből látszik, hogy költőnk tudatosan és folyamatosan készült a végső pillanatra.

Azt is megfigyelhetjük, hogy egyre felelősebben gondolkodik a jelentős sorskérdésekről, az emberiség megmaradásának vagy elpusztulásának dilemmájáról. Álljon itt egy ezzel kapcsolatos részlet a *Zenetörténetes hadtörténet*ből: „Történt-e olyan isteni figyelmeztetés a világtörténelemben, mint / amilyen az lett volna, ha az amerikaiak odakérik az ellenfelek és / a potenciális ellenfelek képviselőit egy lakatlan területére a / Földnek, hogy ott biztonságot nyújtó távolságból megszemlélhessék / a huszadik század zeuszi villám-gömbjét? Sajnos ilyen nevelői mód- / szer még nem működött. Mostantól ilyenre kellene törekedni!” Ez a lírainak kevésbé mondható intelem a XX. század „zeuszi villám-gömbjének”, az atombombának a megvalósult és továbbra is riasztó példájával irányítja rá a figyelmet az emberiség felelősségére, a döntéshozók bűneire. S mindeközben a költő megőrzi szuverenitását, nem hódol be a földi hatalmaknak. Erre is int egy kiváló vers, a *Kimenetel a képből*. Jól látja vele kapcsolatban Hell István, hogy: „Takács Imrét összefoglalásvágyában sem tudják elcsábítani könnyű boldogságot ígérő szirénhangok, a politikum Szküllái és Karübdiszzei.” S egy másik méltatásában ugyanő azt emlegeti, hogy: „Hirdeti Takács a gyalupad, a munka szabadságát, amelyet semmiféle rend és hatalom soha nem vehet birtokba.” Valóban erről szól ez a vers. Az „udvartalanságban udvari bolond” szerepet föl vállalt poétáé, azé a költőé, aki a fojtogató sírógörcsök ellenére talán megúsza ép böllyel a kor kihívásait. Persze a „kimenetel a képből” önmagában többféleképpen is értelmezhető. Közben nem lehet nem gondolni arra, hogy valóban a kimenetel felé tart ekkoriban a költő.

Jól mutatja állapotát és a világban elfoglalt helyét egy olyan vers, amely a hasonló ívadás költőtársához szól. Az *Üzenet Csoóri Sándornak* a különbséget mutatja föl. „Magánbeszédre lassan fordítom én, / amit te közbeszédben szólsz, mint személy.” Pedig ere-

dendően mindkét költő „közügyekben érdekelt”, ám úgy hozta a sors, hogy egyikük – Csoóri – folyamatosan tudta és tudja vállalni ezt a szerepet, másikuk – Takács – azonban egyre inkább a társadalmi lét perifériájára szorult. Mindennek az okait lehetne boncolgatni, elemezni, s valószínűleg messzire mehetnénk. Ám tárgyunk szempontjából érdemes leszögeznünk, hogy a megvalósult költészet szempontjából mindez másodlagos jelentőségű. Itt is, ott is létrejöttek a nagy művek, s ez a legfontosabb. Mint ahogy mindez vonatkozik a Csoóri mellett másik zámolyi születésű költőre, Csanádi Imrére is, akihez ugyancsak szól egy Takács-vers ugyanitt. S persze megidéződik József Attila híres „válasza” a református énekeskönyvben található *90. zsoltárra* („Tebenned bízunk eleitől fogva”) a következő módon: „Magunkban bízunk eleitől fogva, / csak magunkat tarthattuk hajlékunknak.” (József Attilán persze mindez egyes számban van.) Szép és megrendítő párhuzamok ezek, s egyben jelzik az árvaság kozmikussá növelt méreteit is.

Ezek a versek már 1990-ben születtek, s a kötet utolsó ciklusának, egyben Takács Imre utolsó verseskötetének darabjai. Néhol fanyarul, keserűen szól, mint például az *Önkéntes helyszínelésben*. „Az alap-tisztesség kötelező, / e ritka érc, / de életem nem egy ércbánya, / inkább csak műhelysarok.” Utal ez a részlet a sajátos léthelyzetre, a „műhelysarok”-ba szorult ember lehetőségeire. Uralkodnak ugyanakkor a pozitív értékek, mint az érc és a tisztesség. Észrevehetjük itt a letisztulás folyamatát, s ez jellemzi a kötet utolsó verseit is mind formai, mind tartalmi értelemben. A *Mégegyszeri tükröződések* egyik részlete például így szól: „A magunk össze néha sáros, / a magunk nyara fulladásos, / a magunk tavasza kietlen, / a magunk tele tűrhetetlen.” S mielőtt a teljes reménytelenség uralkodna el ebben az „íme hát meglettem hazámat”-féle, búcsúzó költeményben, azért végül kimondja: „és valami reménység biztat...” Bizonyos álmvilág is vonzza, ahogy ezt a *Kisfiú-képzletben* című vers mutatja. „És nemcsak az erdő virágzik, / de a lelkem is kivirágzik, / ahogy iciri-piciribe’ / mindig is sarjad egy-egy rügye.” A *Kitalált pokol* vallomása szerint: „Csúnya volt az életem sokszor, / álmomban néha sűrű vaspár / súlyának egy átláthatatlan / záporával küzdök magamban.” S íme, az utolsó vers 1990. november 12-ei keltezéssel: „Nem azt írtam le, amit láttam. / Megkísérlettem, megpróbáltam... / A törekvés jutalmat várna, / de az ÖSSZESNEK van hiánya. // Emlékeimhez igazodtam? – / vagy a vágyhoz? – de nincs alakban! – / vágy se lehet emlékek híján, / akármiféle új találmány. // Szépkeveset bár becsomóztam; / vár, mintha régtől állna sóban. / Remélem, hogy nem tömjénfüsttel / füstölik meg, amit műveltem” (*Aggódó öreg mester*). Könnyű észrevennünk az Arany János-i párhuzamot, az „őszikés” gondolatokat, összegző szándékot, a visszapillantást és a búcsúzást. Mindamellett ugyanakkor változatlanul itt van a lázadó attitűd: a „tömjénfüsttel” szembeszálló ember.

Az is jól látszik, hogy a máskor göcsörtös strófákat vagy éppen a szabad vers áradását fölmutató művek után ez a néhány kései vers a formai tisztaságvágynak is szép lírai dokumentuma. Természetesen ez összefügg a mélyebb gondolatokkal kapcsolatos tisztaságvágygyal, a végső elrendezés, a rend belső parancsával. Ahogy már idézett írásában Péntek Imrénél olvassuk: „...a magyar költészet »szógalaxisai« őrzik mindazt, amit Takács Imre hosszú és nehéz fordulatoktól sem mentes pályája során létrehozott.” ❖